

ویژگی های بهترین معلمان از دیدگاه های گوناگون

کاظم دلقندی^۱، محمد دلقندی^۲

- ۱- هیات علمی دانشگاه فرهنگیان سبزوار، دانشکده علامه طباطبایی سبزوار
- ۲- دانشجوی کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان سبزوار

Mdelghandi72@chmail.ir

خلاصه

هدف پژوهش شناسایی معلمی صالح از دیدگاه قرآن، نهج البلاغه، احادیث و کتب معتبر اسلامی و ارایه ی انتظارات اقشار گوناگون مردم در خصوص ویژگی های یک معلم شایسته است؛ که در قالب پژوهش پیمایشی به صورت تصادفی از جامعه آماری و با روش مطالعه کتابخانه ای، کتب و مقاله های آموزشی و تفسیر قرآن جمع آوری شده است. همچنین روشی که برای تجزیه و تحلیل اطلاعات مورد استفاده قرار گرفته است روش کلامی از نوع استقرایی می باشد که در دو فاز ویژگی های علمی و ویژگی های رفتاری و اخلاقی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است که نهایتاً به این نتیجه رسیدیم که معصومین(ع) خود را معلم بشر می دانستند و نسبت به این شغل شریف ارزش و اهمیت خاصی قائل بودند. همچنین مهم ترین نکاتی که از دیدگاه علمای اسلام می توانیم بیان کنیم این است که همه آنها سرنوشت و آینده ی کشور را مرهون زحمات و تلاشهای بی دریغ معلم می دانستند و بر این عقیده بودند که دست توانای معلمان قادر است نسل آینده را عوض کند و آینده ای دیگر برای کشور و جامعه رقم زند.

کلید واژه: معلم شایسته، آموزه دینی، شایستگی، معلم

۱- مقدمه:

در این مقاله ما به دنبال به بررسی شایستگی ها و منزلت اجتماعی معلمان از دیدگاه قرآن، معصومین و علمای اسلام پرداخته ایم زیرا یک معلم باید این ویژگی ها را داشته باشد تا بتواند نقش خود را به خوبی در مدرسه و جامعه اجرا کند و در جهت اهداف بزرگ آموزش و پرورش و کشور گام بردارد. اگر بخواهیم به یک جامعه متعادل و انسانی برسیم، باید معلم را مورد توجه قرار دهیم (خاتمی، ۱۳۷۶: ۸۲).

معلم یعنی کسی که در بالاترین نیکوییها زندگی می کند، چون خورشید که هدفش از بین بردن تاریکی جهل و تعصب است، به شاگردان غنی و فقیر، خویش و بیگانه، زشت و زیبا یکنواخت می تابد. چون پدر مهربان و چون معبری عدالت سخت گیر است و رفتار و روش اول حس میل و انقیاد و بیم و امید را در قلوب شاگردان تقویت می نماید مطالب بالا بیانگر نقش حساس معلمان در فرایند تعلیم و تربیت است. درک حساسیت این نقش و ارزش نهادن بر آن از سوی عموم مردم جامعه، به مفهومی اشاره دارد که در جامعه شناسی معادل منزلت اجتماعی است.

معلم کمر به تربیت دانش آموزانی بسته که محصلین امروز و مردان جامعه ی فردا هستند، و او تمام همت و تلاش خود را صرف پرورش انسانهایی می کند که در چشم انداز و جامعه فردا شرایط و توانایی های لازم برای زندگی آینده کسب کنند و این رسالت سنگین معلم را می رساند و راستی اگر یک معلم موقعیت خود را به خوبی درک نکند و به اهمیت شغل و هنر مقدس خود پی نبرد و رسالت خویش را به نحو احسن انجام ندهد چه کسی و یا چه نهادی در جامعه می توانند بار این مسئولیت بزرگ و عظیم را بر دوش بکشند، جواب هیچکس است. این مسئولیت ها تنها بر عهده ی معلم متعهد و آگاه و مدرسه ای است که دانش آموز از آنجا پا به عرصه ی علم و دانش می گذارد و الفبای دانش و زندگی را از معلم خود یاد می گیرد و به ارث می برد.

به عقیده بسیاری از صاحب نظران و متفکرین، امروزه جامعه از بسیاری از نقص ها و آسیب ها در حوزه های مختلف فرهنگی و اجتماعی رنج می برد به همین جهت علما و صاحب نظران به این نتیجه رسیدند که راه درست پیشرفت جامعه بشری تربیت انسان های سالم است، آنها که بخش اصلی پازل جامعه را تشکیل می دهند که اگر خوب تربیت شده باشند و خود را در کارایی بهتر جامعه مهم بدانند، مشکلات کم و یا برطرف میشوند. در این راستا اصلاح و توجه به نظام آموزش و پرورش یک اقدام کاملاً بنیادی و اساسی، و از لحاظ سند چشم انداز، یک حرکت کاربردی محسوب شده است.

از آنجا که نظام تعلیم و تربیت را عناصر مختلفی تشکیل می دهند همه ی صاحب نظران و متفکرین، معلم را به عنوان اصلی ترین و موثرترین عنصر این نظام تعریف می کنند. بدون شک این عنصر موثر می تواند در صورت توجه و اهمیت دادن دست اندرکاران تعلیم و تربیت از یک سو و از سوی دیگر توجه خویش به

نقش خود تاثیر اساسی در ساختن جامعه ای متعادل و آرمانی (مدینه فاضله) داشته باشد و چنین معلمی قطعاً شایسته خواهد بود. در این نوشتار سعی بر آن شده است تا از زوایای مختلف به موضوع معلم شایسته و ویژگی های آن از منظر آیات وحیانی، آموزه های دینی بپردازیم. هم چنین در پژوهش حال حاضر که توسط گروه مولفان صورت گرفته است، از یک جامعه ی آماری ۵۰ نفری در سطح شهرستان سبزوار، به صورتی که تقریباً در هر شغل یک نفر نظرات و پیشنهادات خود را در مورد خصوصیات و ویژگی های معلم شایسته ابراز داشته است، نظر خواهی به عمل آمده است و سعی بر آن بوده است که با این پژوهش به نظرات و دیدگاه های مردم شریف سبزوار در مورد خصوصیات معلم شایسته پی ببریم.

۲- بیان موضوع

شایستگی و منزلت اجتماعی معلم از دیدگاه قرآن کریم، معصومین (ع) و علمای اسلام

۳- اهمیت موضوع

معلم نامی آشنا در قلمرو عشق و ایثار، گلی معطر در گلستان دانش و معرفت است. انسانی که دل در گرو کمک و یاری به آیندگان بسته است و چراغ معرفت را فرا راه دیگران روشن می کند. (ماهنامه پرورشی تربیت، ۱۳۷۴: ۳۶). در اهمیت کار معلمان همین بس که انبیای الهی که برگزیدگان انسانها بوده اند خود را معلم شمرده و کار رسالت و پیامبری خود را از تعلیم و تربیت آغاز کرده اند (شکوهی یکتا، ۱۳۷۰: ۱). آفرینش انسان به گونه ای است که سیما و سیرتش، دنیا و آخرتش، با تعلیم و تربیت ساخته و پرداخته می شود و به کمال وجودی شایسته حال خود می رسد، زیرا تا انسان خویشتن را نشناسد و رابطه خود را با جهان و خلق و خالق نیابد و نداند که از کجا آمده و در کجاست و به سوی کدامین مقصد در حرکت است و چه برنامه و راهی را باید دنبال کند هرگز هدف و هویتی انسانی نخواهد داشت و این موهبت تنها در پرتو تعلیم و تربیت به دست می آید و آن هم به دست معلمان دلسوز (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۲: ۱۸). با توجه به نقشی که تعلیم و تربیت در زندگی دارد، معلمان (معلمان) نیز از منزلت و شایستگی بالایی برخوردارند تا جایی که خداوند متعال معلمان و دانشمندان را برتر و والاتر از همه ی رده های دیگر جامعه های انسانی معرفی فرموده و آنان را در تارک تمام طبقات مردم قرار داده است و امتیاز و ویژگی آنان را نسبت به سایر افراد چنین بازگو می فرماید: «هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون انما یتذکر اولوالالباب (سوره زمر، آیه ۹). آیا آنان که به سلاح علم مجهزند و افرادی که با جهل و نادانی دست به گریبانند باهم برابرند. صرفاً اندیشمندانند که تفاوت عظیم و بعد مسافت معنوی این دو گروه را درک می کنند و امتیاز آن را باز می یابند و از این زهنگذر پند می گیرند (شاهد ثانی، ۱۳۷۲: ۴۹). با توجه به موارد بالا و اهمیت و ارزش مقام و منزلت اجتماعی معلم در جامعه و مکتب انسان ساز اسلام لازم است هرچه روشن تر شایستگی ها و منزلت اجتماعی معلمان معرفی گردد.

۴- مبانی نظری:

۴-۱- سعه صدر

قرآن در قالب قصه ای به ما میفرماید که معلم باید مسلط به اعصاب خود باشد و دارای سعه صدر. وقتی حضرت موسی (ع) مبعوث به رسالت شد و به او خطاب شد: اذْهَبْ اِلَى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰی، فَقَوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّیِّنًا لَعَلَّہٗ یَتَذَكَّرُ اَوْ یَخْشٰی (طه ۴۳-۴۴) یعنی برو فرعون را آدم کن کاری کن که دست از طغیانگری بردارد. خدا دوست دارد که کسی مثل فرعون هم آدم بشود. این معلم حقیقی (حضرت موسی (ع) از خداوند نخواست که لشکر مجهز و امکانات به او بدهد تا نزد فرعون برود بلکه گفت: قَالَ رَبِّ اَسْرَحْ لٰی صَدْرِی (طه ۲۵)

خدا یا اگر قرار است که معلم شوم وسیله معلمی را به من بسپار و مرا مسلط بر اعصاب و دریا دل کن که با مشکلات مبارزه کنم و بتوانم مانند دریا همه چیز را در خود هضم کنم. (مظاهری، ۱۳۷۱: ۴۵) امام علی (ع) در نهج البلاغه می فرماید: "صَدْرُ الْعَاقِلِ صُنْدُوقٌ سِرٌّ، وَالْبَشَاشَةُ جِبَالُهُ الْمَوْدَّةُ، وَالْاِحْتِمَالُ قَبْرِ الْعُیُوبِ" سینه خردمند صندوق راز اوست، و خوشرویی وسیله ی دوست یابی، شکیبایی و گورستان پوشاننده ی عیب هاست. (حکمت ۶) (دشتی، ۱۳۸۹: ۴۴۴)

۴-۲- هماهنگی گفتار با کردار

چه خوب است که بیک معلم گفتار و کردارش با یکدیگر هماهنگ باشد یعنی اگر موضوعی را به دانش آموزان یاد می دهد خودش نیز توانای به کارگیری آن موضوع را در زندگی اش داشته باشد. خداوند متعال (در مقام سرزنش مردمی که به علم و آگاهی خود عمل نمی کنند چنین) می فرماید: "اتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنفُسَكُمْ" (بقره ۴۴) آیا مردم را به احسان و نیکی فرمان میدهید، و خویشان را فراموش مینمائید؟! در تفسیر این آیه این گونه آمده است که شما ای دانشوران یهود که به نزدیکان باایمان خویش سفارش می کنید در ایمانشان به اسلام پایدار باشند! آیا خود را به فراموشی سپرده اید؟! چرا خود اسلام را بعنوان آخرین پیام نمی پذیرید؟! با این تفسیر، واژه «بر» که به معنای «خوبی و شایستگی» آمده، در آیه شریفه، ایمان به محمد (ص) و کتاب اوست؛ و خدا آنان را سرزنش می کند که چرا با اینکه می دانند اسلام حق است و پیامی است از جانب خدا، و دیگران را به آن تشویق و ترغیب می کنند، خود در این راه پیشگام نمی شوند؟! (تفسیر مجمعالبیان، ج ۱، ص ۳۷۷)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه "إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنَ الْعُلَمَاءِ" (فاطر ۲۸) فرموده است: «علماء و دانشمندان خداشناس و بیمناک از او، عبارت از کسانی هستند که عمل آنها گفتار آنها را تأیید نموده و با آن هماهنگی دارد. اگر کردار کسی، گفتار او را تأیید نکند و میان کردار و گفتار ناهماهنگی، مشهود گردد، نمی توان عنوان عالم و دانشمند را بر او اطلاق کرد» (منیه المرید، ص ۶۱، الکافی ۴/۱) (حجتی، ۱۳۷۷: ۲۳۴)

۴-۳ تشویق یا ایجاد شوق و دل بستگی به علم و دانش در دانش آموزان

معلم باید اطلاعات را به گونه ای برای دانش آموزان جذاب و جالب کند تا دانش آموزان به فراگیری آن اطلاعات تشویق شوند. معلم باید شاگردان خود را به علم و دانش تشویق نماید و فضائل و ارزشها و مزایای علم و علماء را به آنان تذکر دهد، و یادآور گردد که علماء و دانشمندان، وارثان انبیاء و پیامبرانند و بر کرسی ها و پایگاههایی بلند و فرازنده و درخشانی از نور، جای دارند، کرسی ها و پایگاههایی که مورد رشک انبیاء و شهداء و جانبازان راه خدا بوده و این وجودات مقدس در این رابطه به حال آنها غبطه می خورند. باید معلم، اینگونه سخنان شوق آفرین را که در طی آیات و اخبار و آثار و اشعار و امثال به چشم می خورد، و بازگو کننده فضائل و منازل و مقامات والای علم و علماء است، به گوش هوش آنها برساند. (حجتی، ۱۳۷۷: ۲۵۴)

۴-۴ احترام به شخصیت دانش آموزان و اعتراف به اهمیت افکار او

باید معلم در بحث و گفتگو و مذاکره با شاگردانش، منصف باشد. اگر از شاگردی، گفتاری مفید و سودمند شنید به اهمیت و ارزش و سودمند بودن آن اعتراف نماید، اگر چه آن شاگرد، فردی کم سن و سال باشد؛ زیرا انصاف و اعتراف به اهمیت افکار صحیح دیگران، از برکات علم و دانش به شمار می آید. (حجتی، ۱۳۷۷: ۲۷۶)

۵-۵ رعایت امتیاز استعداد و تفاوت های فردی دانش آموزان

معلم باید به تفاوت های فردی دانش آموزان که یکی از فاکتور های مهم در یادگیری است توجه ویژه داشته باشد. وقتی معلم احساس کرد که شاگردی، راه و روشی را در تحصیل خود پیش گرفته است که فوق توانایی و حال و استعداد، و بالاتر از شرائط و مقتضیات شخصی او است، و به همین علت، بیم و وحشتی در معلم پدید آید که ممکن است شاگرد نسبت به درس و تحصیل، دچار ضجرت خاطر و دلزدگی و نفرت گردد، باید او را به رفق و مدارای با خویشان توصیه و سفارش کند، و سخن پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) را برای او بازگو نماید که فرمود: "لا تکرهوا الی انفسکم عبادة، فان المنبت لا ارضا قطع و لا ظهرا ابقی" (رک: مجمع البحرین، ط ۱۳۱۴ هـ ق.، ص ۱۳۷. النهایة ۹۲/۱)

(آنکه به علت افراط در بار کشیدن و راندن مرکوبش، از قافله و کاروان فرو می ماند. و از آن جدا می گردد، نه مسافتی را طی می کند و نه پشت و کمری توانمند را برای خود و مرکوب خویش نگاه می دارد بلکه خود و مرکوبش، از کار افتاده و به مقصد هم نمی رسند). (حجتی، ۱۳۷۷: ۲۸۰)

شاید یکی از مهمترین ویژگی های یک معلم این باشد که بداند شغل معلمی از قداست بالایی برخوردار است بنابراین باید قدر این مقام الهی را بداند. خداوند در سوره ی علق می فرماید: "إِقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ، إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ، الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ، عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ" (علق ۴-۱) و اذهان می دارد که پروردگار اکرم است زیرا یک معلم می باشد و از این جهت معلمین باید قدر و منزلت خود را بدانند. امام علی در همین راستا می فرماید: "مَنْ كَرُمَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ هَانَتْ عَلَيْهِ شَهْوَاتُهُ" کسی که خود را گرامی دارد، هوا و هوس را خوار می شمارد. (حکمت ۴۴۹) (دشتی، ۱۳۸۹: ۵۲۶) هم چنین آیت الله مظاهری در کتاب ویژگی های معلم خوب می فرماید که شرط اول آن است که معلم باید قدر خود را بداند و منزلت خویش را بشناسد یعنی مواظب باشد تا اول خود را ارزان نفروشد. ثانیاً احساس مسئولیت کند چون قدر و منزلت هر چه بالاتر باشد مسئولیت سنگین تر است. (مظاهری، ۱۳۷۱: ۱۱)

۴-۷. احراز صلاحیت و شایستگی در امر تعلیم

امام علی (ع) می فرماید: "مَا اخَذَ اللَّهُ عَلَىٰ أَهْلِ الْجَهْلِ أَنْ يَتَعَلَّمُوا حَتَّىٰ اخَذَ عَلَىٰ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنْ يُعَلِّمُوا" خدا از مردمانان عهد نگرفت که بیاموزند، تا آن که از دانایان عهد گرفت که آموزش دهند. (حکمت ۴۷۸) (دشتی، ۱۳۸۹: ۵۳۰) کسی که می خواهد عهده دار منصب تعلیم گردد باید قبلاً مراتب صلاحیت و شایستگی خویش را برای تصدی چنین مقامی در خود فراهم آورد. و باید این شایستگی، در تمام مظاهر وجود او پدیدار باشد، یعنی سیما و چهره و طرز سخن گفتن و گفتارش، نمایانگر اهلیت و شایستگی او برای احراز مقام تعلیم بوده، و اساتید صالح وی نیز صلاحیت او را تائید و گواهی کنند. (حجتی، ۱۳۷۷: ۲۲۸)

۴-۸. امانت داری

یکی دیگر از شرایطی که باید یک معلم صالح داشته باشد این است که دانش آموزان برای او امانتی گرانها هستند و باید در حفظ آن ها نهایت سعی خود را بکنند زیرا آینده ی یک جامعه در اختیار او قرار دارد و در واقع حق الناس بر گردن معلم می باشد. در همین راستا آیت الله مظاهری بیان می دارند که حتی امانت داری از شرط اول (شناخت قدر و منزلت) مهمتر است و در ادامه می فرماید: معلم باید بداند امانتدار است مساله ی مهم دیگر خطیر بودن این امانت است. کودک امانت معمولی نیست امانتی پر قیمت است و از هر دُرّی گران بها تر. (مظاهری، ۱۳۷۱: ۱۷)

۴-۹. لزوم مساوات معلم نسبت به شاگردان

در احادیث صحیح و معتبر، چنین آمده است: هیچیک از شما نمی تواند عنوان "مومن" را (به مفهوم واقعی آن) احراز کند مگر آنگاه که نسبت به برادر ایمانی خود همان چیزی را بخواهد که درباره خود نیز، نسبت به آن احساس علاقه و محبت کند. (تذکره السامع). باید گفت که بی تردید، شاگرد، والاترین و بهترین برادر، و بلکه ارجمندترین فرزند معلم است. (حجتی، ۱۳۷۷: ۲۵۵)

طلحه بن زید در تفسیر آیه "و لا تصعر خدک للناس" از امام صادق (ع) نقل می کند که آن حضرت فرمود: "لیکن الناس فی العلم سواء عندک". یعنی باید همه مردم از لحاظ دریافت های علمی در دیدگاه تو، مساوی و برابر باشند و باید سهم و بهره از علم را به طور مساوی به آنها پردازی و در میان آنها تبعیض روا نداری. (البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۳۷۴)

۴-۱۰. فصاحت و بلاغت

روانی زبان یک ویژگی بارزی برای معلم می باشد زیرا از این طریق می تواند علم و دانش خود را به راحتی به دیگران انتقال دهد و هر چه یک معلم شیوا تر سخن بگوید قدرت جاذبه ی او بالاتر می رود. حضرت علی (ع) در نهج البلاغه می فرماید: (الانسان مخبوع تحت لسانه) یعنی شخصیت انسان وابسته به زبان اوست. در بعضی افراد دیده میشوند که علی رغم بی سوادی خوب حرف می زنند قادرند که جلسه را به خود جذب کنند و از آنجایی که بلاغت و فصاحت خوبی دارند شخصیت اجتماعی آنان نیز عالی میشود. از طرف دیگر گروهی با وجود داشتن علم فراوان قدرت بیان مناسبی ندارند و نمیتوانند علم خود را تحویل دهند. (مظاهری، ۱۳۷۱: ۳۹)

آقای دهنوی در کتاب معلم موفق اشاره کرده اند که ابزار اصلی کار معلم، گفتار و سخن اوست. پس باید از گفتاری گیرا و پرجاذبه برخوردار باشد که به گفته ی امام باقر(ع): «البيان عماد العلم» بیان ستون علم است. (الحیاه، ج ۲، ص ۲۸۸) (دهنوی، ۱۳۷۶: ۴۷)

۴-۱۱. حسن خلق و فروتنی

اخلاق مهربان معلم نقش ویژه ای در جذب کردن دانش آموزان دارد و همانطور که می دانید اولین مرحله یادگیری جلب توجه می باشد. نباید معلم نسبت به شاگردان خویش، رفتاری تکبرآمیز را در پیش گیرد و نسبت به آنها بزرگی ورزد؛ بلکه باید فروتنی و نرمش رادر برخورد با شاگردانشبکار برد. خداوند متعال به پیامبر خود می فرماید:

(وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ الْمُؤْمِنِينَ) (شعرا ۲۱۵)

پر و بال خویش را برای پیروان خود (که با پایمردی خود در ایمان، به تو اظهار علاقه می کنند) فروهسته ساز (و نسبت به آنان، متواضع و فروتن باشد) (حجتی، ۱۳۷۷: ۲۶۰) هم چنین در همین راستا خداوند در قرآن کریم می فرماید "وَ اِذْ قَالَ لِقْمَانُ لِابْنِهِ وَ هُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (لقمان ۱۳) این فرمولی است که قرآن کریم به معلم می آموزد. لقمان با تلمیح و زبان خوش و با پند و اندرز و با استدلال پسر خود را تربیت می کرد و معلم باید مانند لقمان کلامی را تربیت کند. خلاصه آنکه معلمان بدانند کار حساس و خوبی دارند و مسئولیتی سنگین، اما عالی و اگر بهشت را می خواهند باید متعهد، متخصص و با تفاوت باشند. (مظاهری، ۱۳۷۱: ۲۷)

معلم باید با شاگردان خود، خوش خلق و متواضع باشد و رفیق و مدارای کامل با آنان را نصب العین خویش قرار دهد، و از این رهگذر به تکمیل نفس و تهذیب باطن خویش موفق گردد؛ زیرا یک عالم و دانشمند صالح و شایسته - در این عصر و زمانه - به منزله پیامبری از پیامبران الهی است. چنانکه رسول اکرم (صلی الله علیه وآله) فرمود: "علماء امتی کلانباء بنی اسرائیل" (منبه المرید، ص ۶۱ بحارالانوار ۲۲/۲ طبع جدید، به نقل از عوالی اللیالی، متاجر: شیخ انصاری، ط ۱۳۷۵ ه ق، ص ۱۵۴) دانشمندان امت من همچون انبیا بنی اسرائیل میباشند. (حجتی، ۱۳۷۷: ۲۳۶)

۴-۱۲. نشاط و سرزندگی

معلم باید دارای روحیه ای سرزنده باشد زیرا کسل بودن معلم تاثیر منفی بر روحیه ی دانش آموزان می گذارد و عمق یادگیری را کاهش می دهد و یا ممکن است یادگیری روی ندهد. معلم نباید کسل و بی نشاط باشد اسلام نیز روی این نکته تاکید کرده است. امام موسی ابن جعفر(ع) فرمودند: "ایاک و الکسل و الفشل فانهما ینعاک من خیر الدنیا و الاخره" ای مسلمان! مواظب باش که بی نشاط و کسل نباشی و الا دنیا و آخرت نخواهی داشت. (مظاهری، ۱۳۷۱: ۴۰)

۷- شایستگی و منزلت اجتماعی معلم از دیدگاه معصومین(ع)

۵-۱. بیانات امام سجاد(ع):

علی بن الحسین(ع) فرمود: اگر مردم می دانستند در طلب علم چه فایده ای است و به مزایا و ارزش های والای دانش آموختن آگاهی می یافتند، به راستی خدای تبارک و تعالی به دانیال(ع) وحی کرد که مغبوض ترین بندگانش نزد من پرهیز گار طالب ثواب شایان و ملازم علما و پیرو بردباران و پذیرای از حکمت شعاران است. آداب و ویژه معلم در سخنان امام سجاد:

حق کسی که عهده دار تعالیم تو است آن است که او را بزرگ شماریم و مجلس او را سنگین بداریم و نیکو گوش به او فرا دهیم و روی خود بر او کنیم و با او بلند سخن نگویی و کسی را که از او چیزی نمی پرسد تو پاسخ ندهی و بگذاری خود او پاسخگو باشد. و در مجلس او با هیچ کس به صحبت نشینی. و در محضر او بد گویی از هیچ کس نکنی و اگر از او در نزد تو بدگویی شد از او دفاع کنی و عیب پوشش باشی و فضایل و مناقب او را آشکار کنی و با دشمنش هم نشینی نکنی و با دوستش دشمنی نوری پس چون چنین کردی، فرشتگان خدای تعالی به سود تو گواهی خواهند داد که مقصد و مقصود تو از او فراگرفتن دانش او فقط برای خدا بوده نه بخاطر مردم (فهری، ۱۳۶۳: ۸۴)

۵-۲. بیانات امام محمد باقر درباره مقام معلم

عالم و دانشمند همانند کسی است که شمع فروزانی را همراه خویش گرفته و بدینوسیله بر تاریکی شب چیره گشته و فضای پیرامون خود را برای مردم روشن می کند. بدیهی است هرکسی که در پرتو روشنایی آن شمع، در شناسایی راه خویش، توفیقی بدست می آورد، دعای خیر خود را نثار این شخص می کند. دانشمندی که از دانش خویش بهره مند است از هفتاد هزار عابد برتر و ارجمند تر است چون که عالم و دانشمند با شمع و چراغ علم و دانش، تاریکی های جهت سرگستگی را از پیرامون خود و مردم می زداید. و مشعل فروزان علم و بصیرت، فضای اندیشه و احساس جامعه را روشن می سازد؛ هرکس که از این پرتو در خشان و چراغ فروزان علم، روشنایی گیرد تا از وادی حیرت و سرگردانی بیرون آید و با بدان وسیله از ظلمت جهل رهایی یابد چنین فردی از آتش دوزخ آزاد است و آزادی او نیز مرهون ارشادات و راهنمایی آن معلم می باشد.

۸- شایستگی و منزلت اجتماعی معلم از دیدگاه علمای اسلام

۶-۱. مقام معلم از دیدگاه شهید ثانی

نقش معلم و تعلیمات او در وجود متعلمین و شاگردان از چنان ویژگی خاص و عمیقی برخوردار است که کسی را یارای انکار آن نیست. معلم نقشی معجزه وار در روح و روان آدمی دارد و به اقتضای ذاتیات خود می تواند متعلم خود را در اوج سعادت و عزت و یا در ذلت و شقاوت قرار دهد. حال به گوشه ای از فداکاری معلم و جایگاه او در سخنان شهید ثانی می پردازیم. معلم، استاد و مودب است، انسانی که می خواهد در سایه ی تعلیم تربیت به حد کمال نسبی خود رسیده و برنامه ی احوال خود را به دیگران منتقل سازد، تا دارای جانشینانی گردد. وی شئون حیات و زندگی شاگردان را اداره می کند. باید از اسلوب های صحیح برای سودمند ساختن آنها استفاده نماید (حجتی، ۱۳۶۵: ۱۶۱).

بنابراین، معلم وظائف سنگینی برعهده دارد. نخست باید متواضع و فروتن باشد و از کبر و عجب بپرهیزد، از انجام امری که در عهده ی توانایی او نیست خودداری کند و روش او در تربیت عمل به علم باشد یعنی خود را به چیزی که دیگران را به آن امر می کند ملزم به عمل بداند و همگی حالت او: راه رفتن، آرامش، سلام، تبسم، سخن و گفتار و جز آنها حاکی از کمال عقل و حسن خلق و وقار و سنگینی او باشد. چون وضع معلم چنین است، باید بداند که امانت بزرگی را به گردن گرفته و باید کوشش خود را در تعلیم مبذول دارد تا کامیاب و موفق باشد. معلم باید طوری کودک را راهنمایی کند که حس خودنمایی او، به خودخواهی تبدیل نشود. همچنین کودک فقط هنر خودش را نبیند، بلکه به کارهای دوستان خود هم توجه کند. همچنین نظرها و پیشنهادهای آنها را بشنود و به آنها احترام بگذارد. در تعلیم و تربیت باید روح علمی به متعلم داد، یعنی نباید توجه به این باشد که او دانا بشود، بلکه باید کاری کرد که روحیه ی حقیقت جویی پیدا کند و بیمارهایی را که او را از حالت حقیقت جویی منحرف می کند نظیر تعصب ها، غرور ها، تکبرها و... را از خود دور کند تا متعلم با روح علمی بار آید.

۶-۲. استاد شهید مرتضی مطهری

در همین مورد به گوشه ای از سخنان استاد شهید مرتضی مطهری اشاره می کنیم که می فرماید: معلم باید نیروی فکری متعلم را پرورش دهد و او را به سوی استقلال رهنمون شود. باید قوه ی ابتکار او را زنده کند یعنی در واقع، کار معلم آتشگیره دادن است. فرق است میان تنوری که شما بخواهید آتش از آن بیرون بیاورید و در آن بریزید تا داغ کنید و تنوری که در آن هیزم و چوب جمع است و شما فقط آتشگیره از خارج می آورید و آنقدر زیر این چوبها و هیزم ها قرار می دهید که خود این ها کم کم مشتعل بشود. (تقی زاده انصاری، ۱۳۷۳: ۲۴۸)

معلمی کار دشواری است و برای حسن انجام آن تشویق ها و تسلیت های معنوی لازم است. بین شاگرد و مدرسه و معلم همیشه باید یک جاذبیت و مجذوبیت معنوی و معصوم برقرار باشد. اگر معلم در چشم شاگرد عزت و احترام و شاگرد در دل معلم جای و مقام نداشته باشد تعلیم و تربیت به معنی حقیقی خود نزدیک نخواهد گردید. معلمی هنر است و مانند هر هنر دیگر، پیش از هر خصوصیت، داشتن ذوق و شوق برای آن هنر جهت کسی که خواستار پرداختن به این حرفه ی انسانی است ف نخستین ضرورت به شمار می رود. معلم یعنی کسی که در بالاترین نیکوییها زندگی می کند، چون خورشید که هدفش از بین بردن تاریکی جهل و تعصب است، به شاگردان غنی و فقیر، خویش و بیگانه، زشت و زیبا یکنواخت می تابد. چون پدری مهربان و چون مجری عدالت سختگیر است و رفتار و روش او حس میل و انقیاد و بیم و امید را در قلوب شاگردان تقویت می کند.

۹- ویژگی های علمی، رفتاری، اخلاقی و معنوی معلم شایسته از دیدگاه جامعه آماری
1-7. ویژگی های علمی یک معلم شایسته

- از دیدگاه این عزیزان یک معلم موثر باید علاقه مند به مطالعه و پیگیر دانش های جدید باشد.
- بر مطالبی که می خواهد تدریس کند تسلط کافی داشته باشد.
- در درس دادن قاطع باشد.
- روش های تدریس را به خوبی بداند و با اینترنت و مطالب روز دنیا آشنایی کامل داشته باشد.
- به هیچ وجه به روش های سنتی اکتفا نکند.
- از نظر این افراد یکی از ویژگی های علمی معلم شایسته این است که آمادگی لازم را برای تدریس داشته باشد.
- معلم با مطالعه ی قبلی به کلاس وارد شود تا دانش کافی را برای ارایه ی مطالب داشته باشد.
- با علم روانشناسی نیز حداقل آشنایی را داشته باشد.

2-7. ویژگی های رفتاری، معنوی و اخلاقی یک معلم شایسته

- مراقبت های لازم را در گفتار و کردار خود داشته باشد زیرا دیدگاه دانش آموزان نسبت به معلمشان به عنوان یک الگوی ایده آل می باشد.
 - معلم باید به شغل خود متعهد باشد و حق الناس را رعایت کند و وقت کلاس را به بطالت نگذراند.
 - با دانش آموزان به لطافت برخورد کند.
 - توجه نمودن به تعامل با خانواده ها و تعامل با محیط زندگی یک دانش آموز به عنوان یک ویژگی تاثیر گذار مطرح شده است. معلم باید ماورای زندگی دانش آموز خود را در نظر بگیرد، زیرا فقط برای فرصت کمی دانش آموز در اختیار معلم است و این که دانش آموز بیشتر وقت خود را با خانواده و همسالان خود سپری میکند.
 - اول از همه معلم در محیطی که تدریس می کند باید با آداب و رسوم و فرهنگ آن منطقه آشنا باشد.
 - در کارش تعهد داشته باشد و نسبت به فرزندان مردم احساس مسئولیت کند.
 - در تربیت و پرورش جوانان کشور کوشا باشد.
 - با اولیای دانش آموزان ارتباط مستمر برقرار کند و آن هارا از وضعیت تحصیلی فرزندانشان با خبر سازد.
- او باید به همگان پیامورد که تنها صفات ویژه آدمی و خصلتهای برتر انسانی است که می تواند کرامت و انسانیت را ارزانی بشر سازد و هدف متعالی حق تعالی از خلقت بشر را تحقق بخشد، بمنزلی بلند تر از فرشتگان آسمانی به انسان مرکب از جسم حیوانی و روح ملکوتی، کرامت کند معلم مقام و مرتبه ای دارد که کلیه مقامات دون آن واقع است مقام معنوی و ارجمند معلم نه تنها در زمان حیات و دوره زندگی او به علو مرتبه یاد می شود بلکه اثر تعلیم، روش و پرورش و سخنان عالیه ی او که در خزائن دل ها جایگاهی بس منبع دارد فنا ناپذیر و نام شریف او قرن ها شاهد زبان ها و چاشنی کلام بزرگان علم و ادب و سخنوران و نویسندگان عالی مقام و حکما و فلاسفه زمان خواهد بود.

۱۰- نتیجه گیری

هدف این پژوهش ارایه روشی کاربردی برای معلمان از دیدگاه های گوناگون از قبیل: قرآن، نهج البلاغه، احادیث و کتب معتبر اسلامی بود و به بررسی ویژگی های یک معلم شایسته از نظر مردم و جامعه برای بهبود سطح رفتاری و اخلاقی معلمان پرداخته شد. نتایج به دست آمده بیانگر آن است که معلمی از ارزش و اهمیت فوق العاده ای برخوردار است بنابراین معلم نیز برای اینکه بتواند تعهدات و وظایف خود را به خوبی انجام دهد باید شایستگی ها و مقام و منزلت ویژه ای نسبت به سایر افراد جامعه داشته باشد. اهمیت شغل معلمی در کلمات گوهر بار ائمه اطهار و علمای بزرگ اسلام که خودشان نیز معلمان و ارسته برای جامعه اسلامی و مردم مسلمان بوده اند به وضوح دیده می شود. این کار وظیفه ای سنگین بردوش آنان بوده و همه ی آنها برای بهتر زیستن، قرآن را سرمشق خود قرار داده بوده اند که ماهم

در این تحقیق علاوه بر سخنان ائمه معصومین و علمای اسلام از کتابی آسمانی که زینت بخش تحقیقمان بود استفاده کردیم و شایستگی ها و منزلت اجتماعی معلم را از دیدگاه معلم اول که خداوند تبارک و تعالی است بیان نموده ایم.

یک معلم باید در برخورد با افراد سعه صدر داشته باشد؛ یعنی در روبرویی با نا ملایمات عکس العمل سریع نشان ندهد و از کوره در نرود و بتواند با آرامش و تفکر هرچه بیشتر، در بروز مشکلات، سعی بر مدیریت هرچه بهتر آن مشکل داشته باشد و به حقوق دانش آموزان و والدین آنها احترام بگذارد، جایگاه خود را بداند و شأن والای معلمی خود را حفظ کند و در عین حال تربیت را با رفتارش نه با زبان گفتار، به دانش آموزان بیاموزد تا بتواند افرادی با منشی والا و دارای احساس مسئولیت و متعالی در زمینه های گوناگون تربیت کند، در بخش علمی نیز یک معلم موفق و ایده آل باید دانشی به روز داشته باشد تا بتواند دانش کافی را در اختیار دانش آموز قرار دهد و در مقابل مجهولات ذهن او منبعی جامع باشد تا مجهولات را به معلومات، از نوع معلومات صحیح و عمیق تبدیل کند و در حالی که روز به روز با دلسوزی به ارتقای دانش آموز کمک می کند خود نیز بر ایمانش بیفزاید، نشاط و سرزندگی را همراه با اخلاقی نیکو که خود از ایمان او سرچشمه میگیرد پیشه کار کند زیرا اگر معلمی دانش قوی نیز داشته باشد ولی نتواند ایمان و اعتقادات دانش آموزان را به کمال برساند آن دانش و اطلاعات در جهت نادرست و نامشروع استفاده شده و همه اش پیهوده به هدر می رود و شاید بر ضد آرمان هایی که معلم در ذهن داشته است و یا حتی آرمان های جامعه به کار گرفته شود. معلم باید به جای گفتن با زبان، به صورت صرف، به عمل کردن بپردازد تا بتواند امانت دار خوبی برای مردم و اولیاء دانش آموزان در محیط جامعه و مدرسه باشد و رسالتش را به نحو درست به سر منزل مقصود برساند زیرا دانش آموزان امانتی در دست معلم اند و این است که، یکی از خصلت های برتر و لازم معلمی امانت داری اوست.

۱۱- منابع

- قرآن، ترجمه ی الهی قمشه ای، تهران: بنیاد نشر قرآن، ۱۳۶۷.
- ۱- الماسی، علی محمد، ۱۳۷۱. تاریخ آموزش و پرورش اسلام و ایران، تهران، انتشارات امیر کبیر.
 - ۲- تقی زاده انصاری، ۱۳۷۳. پدر و معلم، تهران، انتشارات جعفری.
 - ۳- حاجتی، سید محمد باقر. (۱۳۷۷). آداب تعلیم و تعلم در اسلام. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
 - ۴- حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۳۶۶/۱۴۰۹) تفصیل وسایل الشیعه الی تحصیل مسایل الشریعه. (ج. ۱۷). قم: انتشارات آل البیت لاحیاء التراث.
 - ۵- حسینی البحرانی، سید هاشم. (۱۳۷۴/۱۴۱۷) البرهان فی تفسیر القرآن. (ج. ۴). قم: الدراسات الاسلامیه.
 - ۶- حکیمی، محمدرضا و دیگران. (۱۳۸۰). ترجمه الحیاء. (ج. ۲). ترجمه ی احمد آرام. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
 - ۷- حاجتی، سید محمد باقر، ۱۳۶۵. اسلام و تعلیم و تربیت. تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
 - ۸- خاتمی، سید محمد، ۱۳۷۶. سیزدهمین یادواره بزرگداشت مقام معلم، تهران، وزارت آموزش و پرورش، ستاد بزرگداشت مقام معلم
 - ۹- خمینی، روح الله، ۱۳۶۱. صحیفه نور، جلد ۵، تهران، انتشارات شرکت سهامی چاپخانه وزارت ارشاد اسلامی.
 - ۱۰- دشتی، محمد. (۱۳۸۹). ترجمه نهج البلاغه. قم: همگرا.
 - ۱۱- دهنوی، حسین. (۱۳۷۶). معلم موفق. قم: انتشارات ظفر.
 - ۱۲- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۲. فلسفه تعلیم و تربیت، انتشارات سمت.
 - ۱۳- رسولی، هاشم و یزدی طباطبایی، فضل الله (مصحح). (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. (ج. ۱). تالیف فضل بن حسن طبرسی. تهران: ناصر خسرو.
 - ۱۴- سازمان وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۴. "ماهنامه پرورشی تربیت"، تهران، شماره ۸.
 - ۱۵- شکوهی یکتا، محسن، ۱۳۷۰. تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، شرکت چاپ و نشر ایران.
 - ۱۶- شهید ثانی، ۱۳۷۲. آداب تعلیم و تعلم در اسلام، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
 - ۱۷- علی بابایی، احمد (محقق). (۱۳۸۲)، برگزیده تفسیر نمونه. (ج. ۴). تالیف ناصر مکارم شیرازی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 - ۱۸- فهری، مرتضی، ۱۳۶۶. تعلیم و تعلم از دیدگاه شهید ثانی و امام خمینی.
 - ۱۹- مظاهری، (۱۳۷۱). ویژگی های معلم خوب. قم: مرکز تربیت معلم آیه الله طالقانی.
 - ۲۰- مظاهری، حسین، ۱۳۷۰. تربیت فرزند از نظر اسلام، قم، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.
 - ۲۱- مکارم شیرازی، ۱۳۷۳. پیام قرآن، جلد ۷، قم، انتشارات مدرسه الامام امیرالمؤمنین.